

Експериментальні дослідження

УДК 617.723/.35-005:616.547.26-778.317-092.9

Ультроструктурні зміни клітин хоріоретинального комплексу очей щурів у віддалені строки після ін'єкції суміші 40% етанолу і 100% метанолу

Н. І. Молчанюк

ДУ «Інститут очних хвороб і тканинної терапії ім.

В.П. Філатова
НАМН України»;
Одеса (Україна)

E-mail: elmicroscop@gmail.com

Актуальність. Вживання низькоякісних алкогольних напоїв, до складу яких входить метанол, призводить до втрати зору і, в ряді випадків, до смерті. На даний час в літературі експериментальних і, особливо, морфологічних, відомостей стосовно впливу сурогатів алкоголю, які складаються із метанолу та етанолу, на органи та тканини експериментальних тварин, зокрема на орган зору, відсутні.

Мета. Вивчення ультроструктурних змін кооперації клітин хоріоретинального комплексу (ендотеліальні клітини хоріокапілярів – клітини пігментного епітелію сітківки – фоторецепторні клітини щурів у віддалені строки після внутрішньочеревної ін'єкції суміші спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) у співвідношенні 3:1 при дозі метанолу 2,5 г/кг маси їх тіла.

Матеріал і методи. Робота виконана на 12 дорослих білих щурах лінії Вістар масою 250-300 г, підрозділених на 2 групи: I група (піддослідна) – одноразова внутрішньочеревна ін'єкція (ВІ) щурам суміші спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) у співвідношенні 3:1 з дозою метанолу – 2,5 г/кг маси їх тіла; II група (контрольна) – одноразова ВІ тваринам 100% метанолу в дозі 2,5 г/кг маси тіла. Вивчалась ультроструктура ендотеліальних клітин хоріокапілярів (ХК), клітини пігментного епітелію сітківки (ПЕС) та фоторецепторні клітини (ФК) через 1 і 3 місяці після ВІ щурам вищевказаних речовин.

Результати. Через 1 місяць після ВІ суміші спиртів просвіт ХК та основна речовина мембрани Бруха осміофільні, що свідчить про підвищений вміст в них речовин ліпідної природи. В більшості ХК ендотеліальні клітини характеризуються явищем гідропічної дегенерації. В шарі ПЕС клітини мають поліморфні зміни: від клітин із глибокими дегенеративними змінами органел, місцями з повним спустошенням їх цитоплазми та пошкодженням плазмолем на базальній та апікальній поверхнях цих клітин, до клітин з ознаками компенсаційно-відновних процесів, спрямованих на внутрішньоклітинні репаративні процеси. В шарі ФК спостерігаються ознаки між- та внутрішньоклітинного набряку і дегенерація мембранних структур. Через 3 місяці спостереження ознаки гідропічної дегенерації в досліджуваних структурах хоріоретинального комплексу дещо зменшуються, але все ще залишаються суттєвими. Довгострокова токсична дія метанолу (в незначній його дозі) призводить до глибоких патологічних змін в клітинах хоріоретинального комплексу, до зниження резервних можливостей клітин, і, як результат, відображається в уповільненні репаративних процесів в період від 1 до 3 місяців спостереження, цим, можливо, і пояснюється довготривалий тяжкий стан постраждалих після отруєння сурогатами, про що свідчать клінічні дані.

Заключення. Одноразова ВІ щурам суміші спиртів (доза метанолу - 2,5 г/кг маси їх тіла) в період від 1 до 3-х місяців викликає в клітинах хоріоретинального комплексу як явища гідропічної дегенерації, так і явища репаративних процесів. 100% метанол (2,5 г/кг на маси тіла) зумовлює односпрямовані зміни в аналогічних структурах, що і суміші спиртів, але вони носять більш глибокий характер. Провідне місце в розвитку патологічних змін в структурах хоріоретинального комплексу після застосування суміші спиртів відводиться метанолу.

Ключові слова:

хоріокапіляри, пігментний епітелій сітківки, фоторецепторні клітини, ультроструктура, дистрофічні зміни, етанол, метанол,

Вступ. Вживання низькоякісних алкогольних напоїв (сурогатів) до складу яких, в найбільшій мірі, входить метанол, призводить до втрати зору і, в ряді випадків, до смерті. За даними літератури, метанол в першу чергу пошкоджує зоровий нерв, сітківку та тканини головного мозку [3, 10, 14, 15, 16]. Нами на протязі 12 років проводяться комплексні обширні дослідження по в'ясненню механізмів токсичної дії метанолу на тканини судинної і сітчастої оболонки очей щурів при застосуванні різних доз метанолу [5, 6]. Дослідження показали, що одноразова внутрішньочеревна ін'єкція (ВІ) метанолу в дозах 0,75 г/кг, 2,5 г/кг, 5,0 г/кг, 7,0 г/кг маси тіла щурів викликає первинні зміни в ендотеліальних клітинах судин і капілярів хоріоїдеї (ХО) та в клітинах пігментного епітелію сітківки і глибина їх пошкодження залежить від введеної дози метанолу.

На даний час в літературі експериментальних і, особливо, морфологічних, відомостей стосовно впливу сурогатів алкоголю, які складаються із метанолу та етанолу, на органи та тканини експериментальних тварин практично відсутні [2, 13]. Етанол, з одного боку, чинить токсичну дію на організм людини в великих дозах або при хронічному його вживанні, а з іншого – являється антидотом до метанолу [1, 3, 12]. Ряд авторів, при вивченні токсико-кінетичної взаємодії етилового і метилового спиртів в організмі білих мишей, прийшли до висновку, що під час транспорту речовин із шлунково-кишкового тракту в кровеносне русло етанол має більш високу швидкість адсорбції ніж метанол [9]. Інші дослідники виявили в експериментах на білих щурах, що етанол при використанні його в якості антидоту при гострій інтоксикації метанолом (LD50) викликає посилення імунотоксичних ефектів [2]. В опублікованій нами роботі показано, що одноразова внутрішньочеревна ін'єкція (ВІ) щурам суміші спиртів, в якій доза метанолу складає 2,5 г/кг маси їх тіла, викликає значні ультраструктурні зміни в судинах та капілярах хоріоїдальної оболонки та в клітинах пігментного епітелію сітківки (ПЕС) вже через 1 годину 10 хвилин, які, практично, залишаються до двох тижнів спостереження [7].

Мета дослідження. Вивчення ультраструктурних змін кооперації клітинного хоріоретинального комплексу (ендотеліальні клітини хоріокапілярів – клітини пігментного епітелію сітківки – фоторецепторні клітини) щурів у віддалені строки після ВІ суміші спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) у співвідношенні 3:1 при дозі метанолу 2,5 г/кг маси їх тіла.

Матеріал і методи дослідження

Робота виконана на 12 дорослих білих щурах лінії Вістар масою 250-300 г, підрозділених на 2 групи: I група (піддослідна) – одноразова ВІ щурам суміші спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) у співвідношенні 3:1 з дозою метанолу – 2,5 г/кг маси їх тіла; II група (контрольна) – одноразова ВІ тваринам 100% метанолу в дозі 2,5 г/кг маси тіла. Для щурів ефект ЛД50 при ВІ метанолу складає 9,5 г/кг маси їх тіла. Робота з тваринами

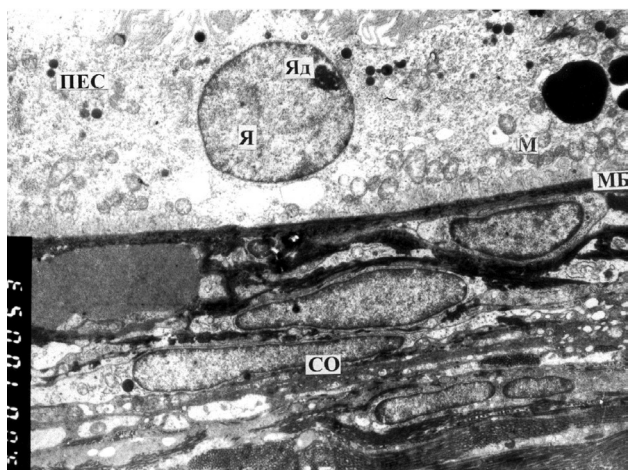
та їх евтаназія здійснювались відповідно до вимог Європейської конвенції (Страсбург, 1986).

Тканини для ультраструктурного дослідження оброблялись по загальноприйнятій в електронній мікроскопії методиці. Вивчалась ультраструктура ендотеліальних клітин хоріокапілярів (ХК), клітин пігментного епітелію сітківки (ПЕС) та фоторецепторних клітин (ФК) через 1 і 3 місяці після ВІ щурам вищевказаної суміші спиртів в електронному мікроскопі ПЕМ-100-01 (Україна).

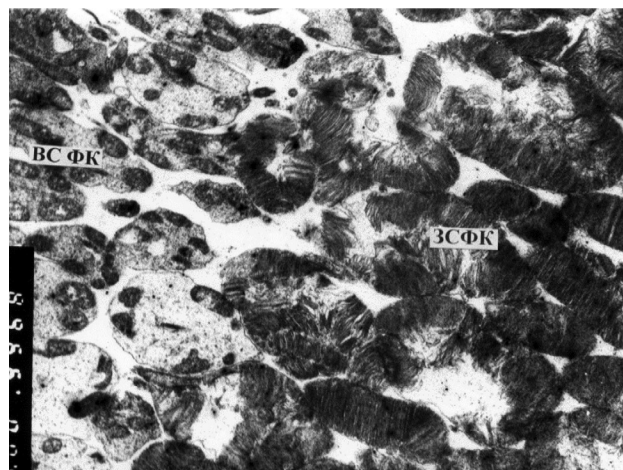
Результати

Через 1 місяць після ВІ суміші спиртів провіт хоріокапілярів та основна речовина мембрани Бруха осміофільні, що свідчить про підвищений вміст в ній речовин ліпідної природи. В більшості хоріокапілярів ендотеліальні клітини мають електронно-прозору гіалоплазму та набряк внутрішньомітохондріального матриксу з деструкцією частини крист мітохондрій та розширені поодинокі цистерни гранулярної ендоплазматичної сітки, що характеризується явищем гідропічної дегенерації цих клітин. Окрім того, в цих клітинах відмічається зменшення кількості вільних рибосом та полісом. Проте, в іншій частині хоріокапілярів ендотеліальні клітини – з практично нормальною ультраструктурою або з підвищеним вмістом їх типових органел, що відображає активацію метаболічної діяльності в них і, вочевидь, являється ознакою компенсаційно-відновних процесів, спрямованих на відновлення ультраструктури після пошкоджуючої дії спиртів, зокрема, метанолу, та підтверджується аналогічними змінами в матеріалі контрольної групи. В шарі пігментного епітелію сітківки клітини мають поліморфні зміни: від клітин із глибокими дегенеративними змінами органел, місцями з повним спустошенням їх цитоплазми та пошкодженням плазмолем на базальній та апікальній їх поверхнях, до клітин з ознаками компенсаційно-відновних процесів, які полягають в збільшенні кількості органел, таких як мітохондрії, полісоми та вільні рибосоми, що свідчить про посилення енергоутворюючої та білоксинтезуючої функцій в цих клітинах, спрямованих на внутрішньоклітинні репаративні процеси, але в цей строк вони проявляються в меншій мірі, ніж в перші два тижні спостереження [7]. Звертає на себе увагу значна кількість лізосом у всіх клітинах ПЕС. В шарі фоторецепторних клітин визначаються ознаки між- та внутрішньоклітинного набряку та дегенерація мембранних структур. Відламки дисків зовнішніх сегментів ФК, як з деструкцією мембран, так і з нормальною структурою, знаходяться скупчено під клітинами ПЕС. Слід зазначити, що патологічні зміни в фоторецепторних клітинах корелюють із змінами в клітинах пігментного епітелію сітківки. Окрім того, процеси фагоцитозу відпрацьованих дисків зовнішніх сегментів ФК клітинами ПЕС практично відсутні.

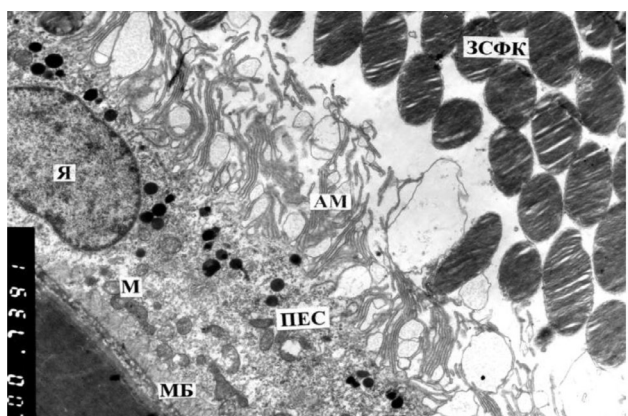
На 3-й місяць спостереження ознаки гідропічної дегенерації в досліджуваних структурах хоріорети-

Рис. 1. 3 місяці після введення суміші спиртів (доза метанолу - 2,5 г/кг маси тіла щура). Мембрана Бруха та просвіт хоріокапіляра осміюфільні, Гідропічна дегенерація ендотеліальних клітин хоріокапілярів та клітин пігментного епітелію сітківки. X 3 000. Умовні позначення: СО – судинна оболонка, МБ – мембрана Бруха, ПЕС – пігментний епітелій сітківки, Я – ядро, Яд – ядерце, М – мітохондрії.

Рис. 2. 3 місяці після введення суміші спиртів (доза метанолу – 2,5 г/кг маси тіла щура). Деструкція мембран дисків зовнішніх сегментів та міжклітинний набряк фоторецепторних клітин. X 6 000. Умовні позначення: ВСФК – внутрішні сегменти фоторецепторних клітин, ЗСФК – зовнішні сегменти фоторецепторних клітин.

Рис. 3. 3 місяці після введення 100% метанолу (доза метанолу – 2,5 г/кг маси тіла щура). Відновлення ультраструктури клітини пігментного епітелію сітківки. X 3 000. Умовні позначення: МБ – мембрана Бруха, ПЕС – пігментний епітелій сітківки, АМ – апікальні мікрворсинки, Я – ядро, М – мітохондрії ЗСФК – зовнішні сегменти фоторецепторних клітин.

нального комплексу (ХРК), в порівнянні з попереднім строком, дещо зменшуються, але вони ще суттєво мають місце (рис. 1, 2). Просвіт частини хоріокапілярів та мембрана Бруха більш просвітлені в порівнянні з попереднім строком та більш активно відбуваються процеси фагоцитозу відпрацьованих дисків фоторецепторних клітинами ПЕС. Однак явища внутрішньоклітинних репаративних процесів проявляються аналогічно з попереднім строком (рис. 1, 2).

Порівняння даного матеріалу з контрольним при аналогічних строках спостереження показало, що зміни в клітинах ХРК після ін'єкції 100% метанолу мають

односпрямований характер, але з більш значними патологічними змінами. Проте паралельно в досліджуваних клітинах ХРК відбувається відновлення внутрішньоклітинної ультраструктури (рис. 3).

Обговорення

Аналіз матеріалу показав, що у віддалені строки (1-3 місяці) після ВІ суміші спиртів (етилового і метилового) у співвідношенні 3:1 в кооперації клітин ХРК залишаються практично однотипові зміни, що і в строк 14 діб, які були опубліковані раніше [7], тобто спостерігаються як дегенеративні, різної глибини прояву, так і уповільнені репаративні процеси. В клітинах ПЕС вони більш активні, можливо, за рахунок їх високих регенеративних здібностей. Слід також відзначити, що нами виявлена закономірність, пов'язана з тим, що рівень пошкодження клітин ПЕС залежить від стану ендотеліальних клітин хоріокапілярів. Відомо, що живлення зовнішніх шарів сітківки щурів та людей відбувається з хоріокапілярів. В нашому випадку, патологічні процеси в ендотеліальних клітинах хоріокапілярів та в плазмі крові, які відбуваються під впливом суміші спиртів і, особливо, метанолу, призводять до порушення транспортних процесів із хоріокапілярів в клітини ПЕС, це викликає дефіцит поживних речовин в клітинах ПЕС і, в подальшому, в ФК. В науковій літературі наявні дані про шкідливу дію спиртів на мембрани клітин та описані зміни реологічних властивостей крові, деструкція білків, пошкодження формених елементів крові під впливом метанолу [12, 14]. Разом з тим не виключається і пряма пошкоджуюча дія спиртів, зокрема метанолу, на ендотелій хоріокапілярів, ПЕС і, потім, на інші клітини сітківки. Можливо тому і процес фагоцитозу відпрацьованих дисків зовнішніх сегментів фото-

рецепторних клітин клітинами ПЕС різко перерваний в перші години спостереження після ін'єкції як 100% метанолу, так і суміші його з етанолом [7]. Такі зміни спостерігаються на протязі трьох місяців. Це призводить до недостаті ретиналю, який звільнюється в клітинах ПЕС із мембран відпрацьованих дисків зовнішніх сегментів фоторецепторних клітин під час переварювання їх лізосомами. Крім того, настає дефіцит вітаміну А, який вступає з печінки через кровоносне русло в клітини ПЕС в нормальних умовах, а під впливом спиртів її структура також пошкоджується [1, 4]. Відсутність цих речовин унеможливило утворення зорового пігменту, який приймає участь в перетворенні світлової енергії в енергію нервового імпульсу, що і призводить до часткової, а при вживанні великих доз метанолу і до повної втрати зору. І в цілому це призводить до дистрофії сітківки [8]. Довгострокова токсична дія метанолу (в незначній його дозі) призводить до глибоких патологічних змін в клітинах хоріоретинального комплексу, до зниження резервних можливостей клітин, і, як результат, відображається в уповільненні репаративних процесів в період від 1 до 3 місяців спостереження, цим, можливо, і пояснюється довготривалий тяжкий стан постраждалих після отруєння сурогатами, про що є повідомлення в літературі [11].

Таким чином, одноразова внутрішньочеревна ін'єкція шурам суміші спиртів (доза метанолу – 2,5 г/кг маси їх тіла) в період від 1 до 3 місяців спостереження викликає в клітинах хоріоретинального комплексу явища як гідропічної дегенерації, так і репаративних процесів, які протікають уповільнено. 100% метанол (2,5 г/кг на маси тіла) зумовлює односпрямовані зміни в аналогічних структурах, що і суміш спиртів, але вони носять більш глибокий характер. Провідне місце в розвитку патологічних змін в досліджуваних структурах хоріоретинального комплексу після застосування суміші спиртів відводиться метанолу.

Література

1. **Акимов П.А.** Влияние острой алкогольной интоксикации на содержание гликогена в печени и скелетных мышцах / П.А. Акимов, А.Г. Орбиданс, Г.А. Терехин, Н.А. Терехина // Патологическая физиология и экспериментальная терапия. – 2010. – № 2. – С. 15-17.
2. **Забродский П.Ф.** Влияние этанола на изменение иммунотоксичности метанола / П.Ф. Забродский, В.Г. Германчук // Эксперим. и клин. фармакол. – 2001. – Т.64, № 5. – С. 40-42.
3. **Забродский П.Ф.** Иммунотоксикологическая характеристика метанола. Коррекция нарушенных функций иммунной системы. Монография / П.Ф. Забродский, В.В. Серов. – Саратов, 2013. – С. 214.
4. **Молчанюк Н.И.** Ультраструктура гепатоцитов крыс в ранние сроки после внутрибрюшинного введения метанола. / Н.И. Молчанюк // Буковинський медичний вісник. – 2013. – №4. – С. 100-103.
5. **Молчанюк Н.И.** Свето- и электронно-микроскопическое изучение хориокапилляров, пигментного эпителия и фоторецепторных клеток сетчатки крыс в динамике после введения различных доз метанола / Молчанюк. Н.И. // Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Проблеми регуляції фізіологічних функцій – 2015. – 1(18). – С. 74-78.
6. **Молчанюк Н.И.** Ультраструктурні зміни в хоріоїдеї та сітківці очей щурів, викликані сумішшю спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) / Н.И. Молчанюк // Журнал Київського національного університету ім. Т.Г.Шевченка. Серія Біологія. – 2019. – №79. – С. 16-24.
7. **Молчанюк Н.И.** Вплив суміші спиртів (40% етанолу і 100% метанолу) на ультраструктуру судинної та сітчастої оболонки очей щурів / Молчанюк Н.И. // Вісник проблем біології та медицини – 2019. Вип. 4.Т.1. – №153. – С. 222-227.
8. **Островский М.А.** Химия и молекулярная физиология зрения, светочувствительный белок родопсин / Островский М.А., Т.Б. Фельдман Т.Б. // Успехи химии – 2012. – Т. 81. – № 11. – С.1071-1090.
9. Токсико-кинетическое взаимодействие этилового и метилового спиртов в организме белых мышей / Н.Я. Головенко, В.Б. Ларионов, Н.В. Овчаренко, И.Ю. Борисюк, Е.Б. Лихота. // Современные проблемы токсикологии – 2008. – № 1. – С. 32-36.
10. **Manuchehri A. A.** A case of methanol poisoning leading to prolonged respirator dependency with consequent blindness and irreversible brain damage / Manuchehri A. A., Alijanpour E., Daghmechi M., et al // Caspian J. Intern. Med. – 2015. – Vol.6, № 3. – P.180-183.
11. **Paasma R.** Methanol poisoning and long term sequelae - a six years follow-up after a large methanol outbreak / Paasma R, Hovda K. E., Jacobsen D. // BMC Clin Pharmacol. – 2009. Vol.9. – P.5-9.
12. **Patra M.** Under the influence of alcohol: the effect of ethanol and methanol on lipid bilayers / M. Patra., E. Salonen, E. Teramaetal // Biophys. J. – 2006. —Vol.90. – №2. – P. 1121-1135.
13. **Pohanka M.** Toxicology and the biological role of methanol and ethanol: current view. Biomedical Papers. – 2015. –Vol.160, № 1. – P. 54-63.
14. **Rajamani R.** Oxidative stress induced by methotrexate alone and in the presence of methanol in discrete regions of the rodent brain, retina and optic nerve / R. Rajamani, A. Muthuvel, M. Senthilvelan, R. Sheeladevi. // Toxicol. Lett – 2006. – Vol.12, № 5. – P. 12-15.
15. **Sweeting J. N.** Species differences in methanol and formic acid pharmacokinetics in mice, rabbits and primates / Sweeting J. N., Siu M., McCallum G. P., Miller L., Wells P. G. // Toxicology and Applied Pharmacology – 2010. – Vol. 247, № 1. – P. 28-35.
16. **Zhai R.** Evidence for Conversion of Methanol to Formaldehyde in Nonhuman Primate Brain / R. Zhai , N. Zheng, J. Rizak, X. Hu // Anal Cell Pathol (Amst) – 2016. – Vol. 10. – P. 459-454.

Автори засвідчують про відсутність конфлікту інтересів, які б могли вплинути на їх думку стосовно предмету чи матеріалів, описаних та обговорених в даному рукопису.

Поступила 12.06.2020

Ультраструктурные изменения клеток хориоретинального комплекса глаз крыс в отдаленные сроки после инъекции смеси 40% этанола и 100% метанола

Молчанюк Н.И.

ГУ «Институт глазных болезней и тканевой терапии им. В.П.Филатова НАМН Украины; Одесса (Украина)

Введение. Применение низкокачественных алкогольных напитков (суррогатов) в состав которых, в наибольшей степени, входит метанол, приводит к потере зрения и, в ряде случаев, к смерти. В настоящее время в литературе экспериментальных и, особенно, морфологических, сведений о влиянии суррогатов алкоголя, состоящих из метанола и этанола, на органы и ткани экспериментальных животных, в частности на орган зрения, отсутствуют.

Цель. Изучение ультраструктурных изменений кооперации клеток хориоретинального комплекса (эндотелиальные клетки хориокапилляров – клетки пигментного эпителия сетчатки – фоторецепторные клетки) крыс в отдаленные сроки после внутрибрюшной инъекции смеси спиртов (40% этанола и 100% метанола) в соотношении 3:1 при дозе метанола 2,5 г / кг массы их тела.

Материал и методы. Работа выполнена на 12 взрослых белых крысах линии Вистар массой 250-300 г, подразделенных на 2 группы: I группа (подопытная) – одноразовая внутрибрюшная инъекция (ВИ) крысам смеси спиртов (40% этанола и 100% метанола) в соотношении 3:1 с дозой метанола 2,5 г/кг массы их тела; II группа (контрольная) – одноразовая ВИ животным 100% метанола в дозе 2,5 г/кг массы тела. Для крыс эффект ЛД50 при ВИ метанола составляет 9,5 г/кг массы их тела. Изучалась ультраструктура эндотелиальных клеток хориокапилляров, клеток пигментного эпителия сетчатки и фоторецепторных клеток в электронном микроскопе ПЭМ-100-01 (Украина) через 1 и 3 месяца после ВИ крысам вышеуказанных веществ.

Результаты. Через 1 месяц после ВИ смеси спиртов просвет хориокапилляров и мембрана Бруха осмиофильны, что свидетельствует о повышенном содержании в них веществ липидной природы. В большинстве хориокапилляров эндотелиальные клетки характеризуются явлением гидропической дегенера-

ции. В слое пигментного эпителия сетчатки клетки имеют полиморфные изменения: от клеток с глубокими дегенеративными изменениями органелл, местами с полным опустошением цитоплазмы, и повреждением плазмолемм на базальной и апикальной поверхностях этих клеток, до клеток с признаками компенсаторно-восстановительных процессов, направленных на внутриклеточные репаративные процессы. В слое фоторецепторных клеток наблюдаются признаки меж- и внутриклеточного отека, а также определяется дегенерация мембранных структур. Через 3 месяца наблюдения признаки гидропической дегенерации в исследуемых структурах хориоретинального комплекса, по сравнению с предыдущим сроком, несколько уменьшаются, однако они еще существенны. Длительное токсическое действие метанола (в незначительной его дозе) приводит к глубоким патологическим изменениям в клетках хориоретинального комплекса, к снижению резервных возможностей клеток, и, как результат, отражается в замедлении репаративных процессов в период от 1 до 3 месяцев наблюдения, чем, возможно, и объясняется ухудшение состояния пострадавших через 2-3 месяца после отравления суррогатами, о чем свидетельствуют клинические данные.

Заключение. Одноразовая внутрибрюшная инъекция крысам смеси спиртов (доза метанола - 2,5 г/кг массы их тела) в период от 1 до 3 месяцев наблюдения вызывает в клетках хориоретинального комплекса как явления гидропической дегенерации, так и явления репаративных процессов, которые протекают замедленно. 100% метанол (2,5 г / кг массы тела) приводит к однонаправленным изменениям в структурах хориоретинального комплекса, как и смесь спиртов, но они носят более глубокий характер. Ведущее место в развитии патологических изменений в исследуемых структурах хориоретинального комплекса после применения смеси спиртов отводится метанолу.

Ключевые слова: хориокапилляры, пигментный эпителий сетчатки, фоторецепторные клетки, ультраструктура, этанол, метанол